

הכנסת מרכז המחקר והמידע

ירושלים, כ"א בחשוון תשע"ו
3 בנובמבר 2015

סיוע לסטודנטים ממוצא אתיופי

מסמך זה נכתב לקראת דיון בוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות בנושא: הטיפול בסטודנטים יוצאי אתיופיה, שהתקיים ב-27 באוקטובר 2015, י"ד בחשוון תשע"ו.¹ במסמך יוצגו נתונים על מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל ועל הסיוע שניתן לסטודנטים ממוצא אתיופי על-ידי משרד העלייה והקליטה, משרד החינוך והוועדה לתכנון ולתקצוב (להלן: הוות"ת) במועצה להשכלה גבוהה (להלן: המל"ג). לבקשת הוועדה, בהמשך המסמך יוצגו תוכניות המל"ג להנגשת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסיות נוספות – ערבים וחרדים.

1. סטודנטים במערכת להשכלה גבוהה – נתונים כלליים

השכלה גבוהה היא אמצעי חשוב לגישור על פערים וליצירת נידות כלכלית וחברתית. העלאת שיעור ההשתתפות של אוכלוסיות שונות במערכת ההשכלה הגבוהה יכולה לתרום לצמצום אי-שוויון בין מגזרים ולקידום היחסים ביניהם, כמו גם להעלאת מעמד החברתי והכלכלי.²

מאז תחילת שנות ה-90 עברה מערכת ההשכלה הגבוהה שינויים דרמטיים, שבאו לידי ביטוי בין היתר בגידול מספר הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה ובפתיחת מוסדות נוספים, ומספר הסטודנטים גדל מדי שנה ב-8.1% במוצע. במהלך שנות ה-2000 הואט קצב הגידול במספר הסטודנטים, והוא נאמד ב-3.5% לשנה במוצע. מאז שנת הלימודים תש"ע (2009-2010), קצב הגידול הואט אף יותר ונאמד ב-2.2% בשנה.³ **בטבלה מס' 1** שלהלן ניתן לראות נתונים על כלל הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה בשנים נבחרות.

¹ נבקש לציין שהמסמך עודכן לאחר הדיון, ויש בו נתונים שנמסרו מהמל"ג למרכז המחקר והמידע של הכנסת לאחר הדיון בוועדה.

² המועצה להשכלה גבוהה, [פלורליזם ושוויון הזדמנויות בהשכלה גבוהה, דוח הצוות המקצועי של ות"ת](#), מרס 2013. עמ' 5.

³ המועצה להשכלה גבוהה, [לקט נתונים לקראת פתיחת שנת הלימודים האקדמית תשע"ה \(2014-2015\)](#), 29 בספטמבר 2014.

טבלה מס' 1 – סך כל הסטודנטים באוניברסיטאות, במכללות האקדמיות ובמכללות האקדמיות לחינוך (לא כולל האוניברסיטה הפתוחה), לפי תואר (שנים נבחרות)⁴

תשע"ה 2014- 2015	תשע"ד 2013- 2014	תשע"ג 2012- 2013	תש"ע 2009- 2010	תש"ס 1999- 2000	תש"ן 1989- 1990	תש"ם 1979- 1980	תש"ל 1969- 1970	
195,914	197,818	196,666	184,851	131,701	54,805	39,549	28,053	תואר ראשון
56,263	54,738	54,465	47,237	30,913	16,155	9,961	5,156	תואר שני
10,966	10,719	10,655	10,567	6,647	3,764	2,904	1,346	תואר שלישי
1,409	1,423	1,214	1,203	1,692	763	941	819	לימודי תעודה
264,552	264,698	263,000	243,858	170,953	75,487	53,355	35,374	סך הכול

לפי הטבלה, בשנת הלימודים תשע"ה (2014-2015) היו בישראל 62 מוסדות להשכלה גבוהה (לא כולל האוניברסיטה הפתוחה), ובהם למדו כ-264,600 סטודנטים.⁵ מתוך כלל הסטודנטים, 74.1% למדו לתואר ראשון, 21.3% לתואר שני, 4.1% לתואר שלישי, והיתר למדו לימודי תעודה. נשים היו 58.3% מכלל הסטודנטים, והן גם היו הרוב בכלל הסטודנטים לכל התארים: 57.6% מהלומדים לתואר ראשון, 61.3% מהלומדים לתואר שני, 52.5% מהלומדים לתואר שלישי ו-77.2% מהלומדים לימודי תעודה.⁶

2. סטודנטים ממוצא אתיופי⁷

בסוף שנת 2014 מנתה האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל כ-138,200 תושבים (כולל ילידי ישראל שאביהם נולד באתיופיה), שהם כ-1.6% מכלל האוכלוסייה.⁸

בשנת תשע"ה (2014-2015) למדו בכל המוסדות להשכלה גבוהה (כולל האוניברסיטה הפתוחה) כ-311,800 סטודנטים, מתוכם 2,946 סטודנטים ממוצא אתיופי, שהם כ-1% מכלל הסטודנטים בישראל. מבין הסטודנטים ממוצא אתיופי, 88.5% למדו לתואר ראשון, 10.7% לתואר שני, 0.5% לתואר שלישי, ו-0.3% למדו לימודי תעודה.⁹

⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2015, [לוח 8.54: סטודנטים באוניברסיטאות, במכללות אקדמיות ובמכללות אקדמיות לחינוך לפי תואר](#).

⁵ נוסף על כך למדו כ-47,200 סטודנטים באוניברסיטה הפתוחה.

⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת: [השכלה גבוהה בישראל – נתונים נבחרים לרגל פתיחת שנת הלימודים האקדמית תשע"ו](#), 14 באוקטובר 2015.

⁷ הרחבה ראו: אורלי אלמגור-לוטן ופלורה קוד דבידוביץ, [השתלבותם של יוצאי אתיופיה במערכת ההשכלה הגבוהה](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 18 ביולי 2011.

⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת: [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל – לקט נתונים לרגל חג הסיגד](#), 9 בנובמבר 2015.

⁹ שם.

בשנת תשע"ד (2013-2014) למדו בכל המוסדות להשכלה גבוהה (כולל האוניברסיטה הפתוחה) 312,528 סטודנטים, מתוכם 2,785 סטודנטים ממוצא אתיופי, שהם כ-0.9% מכלל הסטודנטים בישראל. מבין הסטודנטים ממוצא אתיופי, 72.4% נולדו באתיופיה, ואילו 27.6% נולדו בישראל לאב יוצא אתיופיה. 88% מכלל הסטודנטים ממוצא אתיופי (לא כולל סטודנטים באוניברסיטה הפתוחה) למדו לתואר ראשון, 11.2% לתואר שני, 0.5% לתואר שלישי, ו-0.4% למדו לימודי תעודה.¹⁰

בשנת תשע"ג (2012-2013) למדו בכל המוסדות להשכלה גבוהה (כולל האוניברסיטה הפתוחה) 309,650 סטודנטים, מתוכם 2,694 סטודנטים ממוצא אתיופי, שהם כ-0.9% מכלל הסטודנטים בישראל. מבין הסטודנטים ממוצא אתיופי, 75.4% נולדו באתיופיה, ואילו 24.6% נולדו בישראל לאב יוצא אתיופיה. 87.4% מכלל הסטודנטים ממוצא אתיופי (לא כולל סטודנטים באוניברסיטה הפתוחה) למדו לתואר ראשון, 11.8% לתואר שני, 0.5% לתואר שלישי, ו-0.3% למדו לימודי תעודה.¹¹

בשנת תש"ע (2009-2010) למדו כ-286,900 סטודנטים בכל המוסדות להשכלה גבוהה בישראל (כולל האוניברסיטה הפתוחה), מתוכם 2,201 סטודנטים ממוצא אתיופי, שהם כ-0.76% מכלל הסטודנטים בישראל.

בשנים 2005–2010 גדל שיעור הסטודנטים ממוצא אתיופי שלמדו לתואר ראשון פי-שניים לערך, והגיע ל-0.9% מכלל הסטודנטים, ואילו בקרב הסטודנטים לתואר שני היה שיעורם כ-0.4% מכלל הסטודנטים.¹²

כפי שעולה מהנתונים לעיל, משנת תש"ע עד שנת תשע"ד גדל שיעורם של הסטודנטים ממוצא אתיופי בכלל הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה (כולל האוניברסיטה הפתוחה) מ-0.76% ל-1%; שיעור כלל הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה (כולל האוניברסיטה הפתוחה) גדל ב-8.6%, ואילו שיעור הסטודנטים ממוצא אתיופי גדל ב-33.8%.

על-פי פרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בעוד שיעור הסטודנטים לתארים מתקדמים (תואר שני ושלישי) מכלל הסטודנטים גדל משנת תש"ס עד שנת תשע"ה מ-18.7% ל-22.5%, שיעור הסטודנטים ממוצא אתיופי שלמדו לתארים מתקדמים גדל באותן שנים מ-6.7% ל-11.2%.¹³

בטבלה שלהלן נתונים רב-שנתיים על כלל הסטודנטים לתואר ראשון ועל סטודנטים ממוצא אתיופי שלמדו באוניברסיטאות, במכללות אקדמיות ובמכללות אקדמיות לחינוך, שהתקבלו מהמל"ג לאחר הדיון בוועדה:

¹⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת: [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל – לקט נתונים לרגל חג הסיגד](#), 19 בנובמבר 2014.

¹¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת: [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל – לקט נתונים לרגל חג הסיגד](#), 30 באוקטובר 2013.

¹² מבקר המדינה, [דוח שנתי 63 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011](#), היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה – פגמים מהותיים בניהול תוכנית לאומית, בעמ' 56.

¹³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת: [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל – לקט נתונים לרגל חג הסיגד](#), 9 בנובמבר 2015.

טבלה מס' 2 – נתונים על סטודנטים ועל סטודנטים ממוצא אתיופי לתואר ראשון באוניברסיטאות, במכללות האקדמיות ובמכללות האקדמיות לחינוך (לא כולל האוניברסיטה הפתוחה), שנים נבחרות¹⁴

תש"ס 1999- 2000	תש"ה 2004- 2005	תשס"ח 2007- 2008	תשס"ט 2008- 2009	תש"ע 2009- 2010	תשע"א 2010- 2011	תשע"ב 2011- 2012	תשע"ג 2012- 2013	
131,701	159,933	170,236	177,326	184,851	189,240	194,129	196,666	סך כל הסטודנטים
705 (0.53%)	1,365 (0.85%)	1,605 (0.94%)	1,742 (0.98%)	1,819 (0.98%)	1,955 (1.03%)	2,116 (1.08%)	2,182 (1.10%)	מספר הסטודנטים ממוצא אתיופי (בסוגריים – האחוז מכלל הסטודנטים)

לפי הטבלה, משנת תש"ס עד שנת תשע"ג גדל שיעורם של הסטודנטים ממוצא אתיופי בכלל הסטודנטים לתואר ראשון מ-0.53% ל-1.10%; שיעור הסטודנטים לתואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה גדל בשנים אלה ב-49.32%, ושיעור הסטודנטים ממוצא אתיופי לתואר ראשון גדל ב-209.5%.

ניתן לציין כי בהשוואה לכלל הסטודנטים לתואר ראשון בשנות הלימודים תשע"ג-תשע"ה, סטודנטים ממוצא אתיופי נטו יותר לתחומי הלימוד של מדעי החברה, העסקים, מדעי הניהול ומקצועות עזר רפואיים, ופחות לתחומים כגון הנדסה ואדריכלות, מדעי הטבע ומתמטיקה, אמנות, אמנויות שימושיות, שפות, ספרות ולימודים אזוריים.¹⁵

המינהל לסטודנטים עולים (להלן: המינהל) במשרד העלייה והקליטה מעניק סיוע ייחודי ליוצאי אתיופיה, והגדרה זו מתייחסת לילידי אתיופיה שעלו לארץ לאחר 1 בינואר 1980, או לילידי הארץ ששני הוריהם עלו מאתיופיה לאחר תאריך זה. על-פי חישובי המינהל, עלות ההשקעה בסטודנט ממוצא אתיופי עד לסיום התואר הראשון היא כ-60,000-65,000 ש"ח, ויש סטודנטים המקבלים סיוע נוסף לתואר שני, בסכום של כ-27,000 ש"ח. הגיל הקובע לקבלת סיוע הוא 28 לסטודנט לתואר ראשון או ללימודי תעודה, ו-40 לסטודנט לתואר שני או ללימודי הסבה או תעודה לאחר תואר ראשון. המינהל מסייע לכ-2,300 סטודנטים ממוצא אתיופי בממוצע בכל שנה. הסיוע כולל מימון שכר לימוד; מלגות קיום (בסך 600 ש"ח לחודש, עד לסכום של 5,400 ש"ח בכל שנת לימודים); מימון קורסי אנגלית; שיעורי עזר, חונכות ותמיכה אקדמית; ייעוץ והכוונה בבחירת מסלול לימודים; פעילויות חברה ותרבות; שירותי תמיכה של עובדים סוציאליים ופסיכולוגים, וכן מדריכים חברתיים לליווי אישי, אקדמי וחברתי.¹⁶ יש לציין כי המינהל אינו מסייע במימון לימודים במכינות קדם-אקדמיות או באוניברסיטה הפתוחה, וכי במוסדות לימוד מוכרים שאינם מתוקצבים על-ידי המדינה, שבהם שכר הלימוד גבוה יותר, מממן המינהל שכר לימוד אוניברסיטאי רגיל, והסטודנט נדרש לשלם את היתרה.¹⁷ מבירור מול המינהל בנושא ההשפעה של קידום תוכנית "שותפים

¹⁴ מיכל אופיר, מרכזות בתחום תכנון ומידע, המועצה להשכלה גבוהה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 28 באוקטובר 2015.

¹⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת: האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל – לקט נתונים לרגל חג הסיגד, 19 בנובמבר 2014; האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל – לקט נתונים לרגל חג הסיגד, 9 בנובמבר 2015.

¹⁶ משרד העלייה והקליטה, יוצאי אתיופיה, כניסה: 25 באוקטובר 2015.

¹⁷ משרד העלייה והקליטה, השכלה פורצת דרך – מידע לסטודנטים יוצאי אתיופיה, נובמבר 2014.

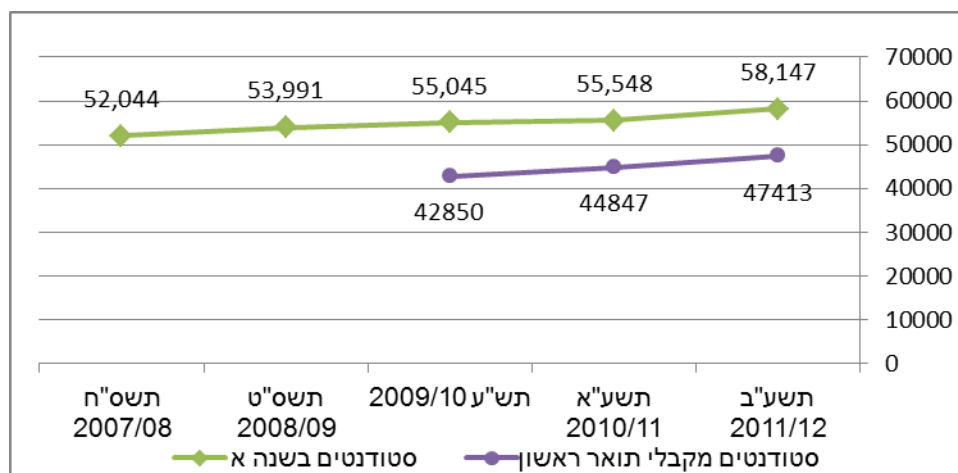
ומשפיעים" (המכונה גם "שולחנות עגולים")¹⁸ עלה כי בשנת הלימודים תשע"ו (2015-2016) אין כל שינוי מצד המינהל בהיקף הסיוע הניתן לסטודנטים ילידי הארץ שהוריהם יוצאי אתיופיה.¹⁹

כל סטודנט המקבל סיוע מטעם המינהל נדרש להשתתף ב**שירות חברתי קהילתי (שח"ק)**, למעט נשים בהיריון והורים לילדים. סטודנטים בשח"ק פועלים במגוון תחומים, כגון חונכות אישית, פעילות עם קשישים ועם בעלי צרכים מיוחדים ועוד. היקף הפעילות הנדרש הוא 120–240 שעות במהלך הלימודים, תלוי ברמת הסיוע בשכר הלימוד שהסטודנט מקבל מהמינהל.²⁰

לפי דוח מבקר המדינה 63 משנת 2013, שיעור הנשירה מהאוניברסיטאות בקרב הסטודנטים ממוצא אתיופי שהחלו את לימודיהם בשנת 2011 היה 19%, לעומת 11% נשירה בקרב שאר הסטודנטים; מהמכללות האקדמיות – 13.5% בקרב סטודנטים ממוצא אתיופי, לעומת 10% בקרב שאר הסטודנטים; מהמכללות להוראה – 21% בקרב סטודנטים ממוצא אתיופי, לעומת 16% בקרב שאר הסטודנטים.²¹ יצוין כי אין בידינו נתונים עדכניים על שיעורי הנשירה של סטודנטים ממוצא אתיופי.

הגרפים שלהלן מציגים את מספר כלל הסטודנטים שקיבלו תואר ראשון בשנים תש"ע–תשע"ב, ואת מספר הסטודנטים שהיו בשנתם הראשונה ללימודי התואר הראשון בשנים תשס"ח–תשע"ב.

גרף מס' 1 – כלל הסטודנטים בשנה א' לתואר ראשון באוניברסיטאות, במכללות האקדמיות ובמכללות האקדמיות לחינוך, ומספר הסטודנטים שקיבלו תואר ראשון (תשס"ח–תשע"ב)²²

לפי הגרף, מספר כלל הסטודנטים שהתחילו את לימודיהם לתואר ראשון גדל עם השנים, ובמקביל גדל גם מספר כלל הסטודנטים שקיבלו תואר ראשון.

¹⁸ זהו תהליך התייעצות רב-מגזרי, שבו כלל המשרדים שהשתתפו בחנו את תוכניות העבודה השנתיות במשרדיהן לקידום שילובם המיטבי של אזרחי ישראל ממוצא אתיופי. הוחלט כי הטיפול באזרחי ישראל ממוצא אתיופי שאינם עולים יועבר ממשד העלייה והקליטה לידי משרדי הממשלה הביצועיים הרלוונטיים. ראו גם: משרד העלייה והקליטה, [שותפים ומשפיעים – יוצאי אתיופיה, דרך חדשה](#), כניסה: 26 באוקטובר 2015; החלטת ממשלה מס' 324 בנושא: [מדיניות ממשלתית לקידום שילובם של אזרחי ישראל ממוצא אתיופי בחברה הישראלית](#), מיום 31 ביולי 2015.

¹⁹ ורד בן משה, מנהלת ענף מידע ותכנון, משרד העלייה והקליטה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, שיחת טלפון, 26 באוקטובר 2015.

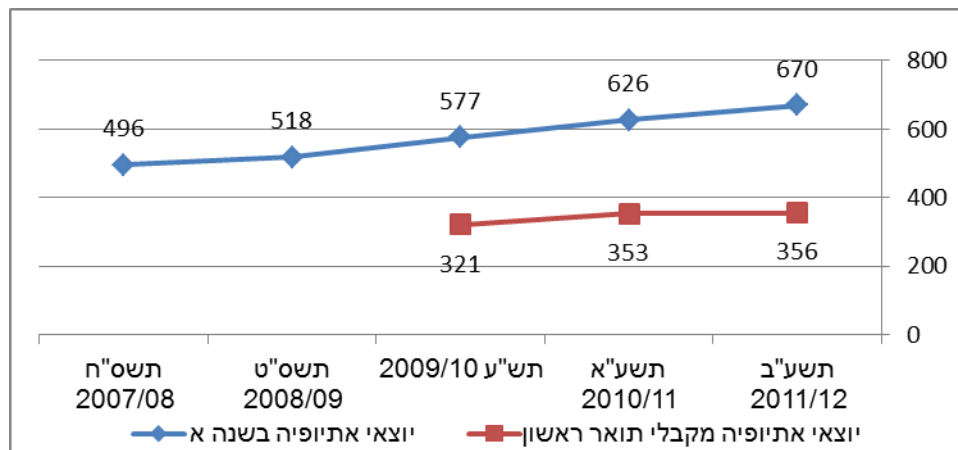
²⁰ משרד העלייה והקליטה, [השכלה פורצת דרך – מידע לסטודנטים יוצאי אתיופיה](#), נובמבר 2014.

²¹ מבקר המדינה, [דוח שנתי 63 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011](#), [היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה – פגמים מהותיים בניהול תוכנית לאומית](#), בעמ' 59.

²² מיכל אופיר, מרכזות בתחום תכנון ומידע, המועצה להשכלה גבוהה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 28 באוקטובר 2015.

גרף מס' 2 - מספר הסטודנטים ממוצא אתיופי בשנה א' לתואר ראשון באוניברסיטאות, במכללות האקדמיות ובמכללות האקדמיות לחינוך, ומספר הסטודנטים ממוצא אתיופי שקיבלו תואר ראשון (תשס"ח-תשע"ב)²³

לפי הגרף, מספר הסטודנטים ממוצא אתיופי שהתחילו את לימודיהם לתואר ראשון גדל עם השנים, ובמקביל גדל גם מספר הסטודנטים ממוצא אתיופי שקיבלו תואר ראשון.

מהשוואה בין שני הגרפים עולה כי בעוד מספר כלל הסטודנטים שהתחילו לימודים לתואר ראשון בין השנים תשס"ח לתשע"ב גדל ב-11.72%, מספרם של הסטודנטים ממוצא אתיופי שהחלו את לימודיהם לתואר ראשון באותן שנים גדל ב-35.08%. נוסף על כך ניתן לראות כי מספר כלל הסטודנטים שקיבלו תואר ראשון בין השנים תש"ע לתשע"ב גדל ב-10.64%, ומספר הסטודנטים ממוצא אתיופי שקיבלו תואר ראשון באותן השנים גדל בשיעור דומה – 10.9%. כלומר, הגידול במספר הסטודנטים ממוצא אתיופי שהתחילו את לימודי התואר הראשון לא בא לידי ביטוי בגידול בשיעור דומה במספר הסטודנטים ממוצא אתיופי שסיימו את הלימודים וקיבלו תואר ראשון בשנים אלה.

*

בדוח מבקר המדינה 63 שפורסם בשנת 2013 צויין כי בשנת 2010 נקודת הפתיחה של יוצאי אתיופיה בכל הנוגע לדרישות הסף לקבלה למוסדות להשכלה גבוהה הייתה נמוכה בהשוואה לזו של שאר האוכלוסייה, היות ששיעור הזכאים לתעודת בגרות באוכלוסייה זו היה 23.7%, לעומת 47.1% בכלל האוכלוסייה. באותה השנה, הציון הממוצע בבחינות הפסיכומטריות של סטודנטים ממוצא אתיופי שלמדו לתואר ראשון באוניברסיטאות היה 461, לעומת 627 בקרב שאר הסטודנטים, ובמכללות – 421 לעומת 552. המבקר מצא כי האוניברסיטאות והמכללות מתייחסות בדרישות הקבלה בעיקר לציוני בחינות הבגרות, כדי להקל על יוצאי אתיופיה להתקבל ללימודים. משרד החינוך הנחה בעבר את המכינות הקדם-אקדמיות להקל את קבלתם גם אם הם אינם עומדים בתנאי הסף, למשל לאפשר להם לעבור מבחן ידע למיון מועמדים למכינות (מימ"ד) כחלופה לבחינה הפסיכומטרית.²⁴ אין בידינו מידע על יישום הנחיה זו.

²³ מיכל אופיר, מרכזת בתחום תכנון ומידע, המועצה להשכלה גבוהה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 28 באוקטובר 2015.

²⁴ מבקר המדינה, דוח שנתי 63 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011, היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה – פגמים מהותיים בניהול תוכנית לאומית, עמ' 57-58.

בשנת הלימודים תשע"ד (2013-2014) למדו במכינות קדם-אקדמיות 769 תלמידים ממוצא אתיופי, והם היו 6.5% מכלל התלמידים במכינות אלו.²⁵ בדוח מבקר המדינה 63 שפורסם בשנת 2013 צוין כי בשנת הלימודים תשע"א (2010-2011), מתוך 12,546 תלמידים במכינות קדם-אקדמיות, כ-1,000 (שהם כ-8%) היו ממוצא אתיופי.²⁶ נתונים אלה מעידים על **ירידה של כ-23% במספר הסטודנטים ממוצא אתיופי שלמדו במכינות קדם-אקדמיות** בשנים אלה.²⁷ תלמידים ממוצא אתיופי הלומדים במכינות קדם-אקדמיות זכאים למלגת שכר לימוד מלאה, ובנוסף לכך יש כאלה הזכאים גם למלגת קיום מהקרן והיחידה להכוונת חיילים משוחררים שבמשרד הביטחון.²⁸

משרד החינוך, הקרן והיחידה להכוונת חיילים משוחררים והוות"ת פעלו במשותף למתן מעטפת סיוע ייחודית לתלמידים ממוצא אתיופי הלומדים במכינות קדם-אקדמיות, בסך של עד 6,100 ש"ח לשנה לתלמיד. מעטפת זו מותאמת לכל לומד על-פי צרכיו, והיא כוללת סיוע במימון בתחומים האלה: מעונות, הסעות, קורס הכנה לבחינה הפסיכומטרית, אבחון לקויות למידה, שיעורי עזר, הכוונה מקצועית ואקדמית ורכישת ספרי לימוד.²⁹ סך העלות של המעטפת לשנת הלימודים תשע"ה היה כ-3.5 מיליון ש"ח, והוא מתחלק בין שלושת הגופים: משרד החינוך – 1,275,967 ש"ח; הוות"ת – 1,380,768 ש"ח; הקרן והיחידה להכוונת חיילים משוחררים – 900,715 ש"ח. חברת "מרמנת" היא הזכיינית של משרד החינוך, העוקבת ומבצעת בקרה מטעם המשרד. היא גם האחראית למינוי רכז ארצי המטפל בתלמידים ממוצא אתיופי הלומדים במכינות, שבין תפקידיו לעקוב אחר הנוכחות וההתקדמות בלימודים שלהם, להתאים להם מעטפת סיוע, לסייע בבחירת מסלול לימודים וכו'. עד שנת תשע"ו, מכינות שבהן למדו יותר מ-50 סטודנטים ממוצא אתיופי נדרשו למנות רכז מיוחד לטיפול באותם הסטודנטים ולליווים, ומשנת תשע"ו מספר הסטודנטים הנדרש לשם כך הוא 30.³⁰

בטבלה שלהלן מוצג פירוט רכיבי מעטפת הסיוע שמקבלים תלמידים ממוצא אתיופי הלומדים במכינות קדם-אקדמיות, אם כי אין בידינו נתונים על מספר הסטודנטים שקיבלו סיוע זה בפועל.

²⁵ מגי קורן, מנהלת האגף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 25 באוקטובר 2015.

²⁶ מבקר המדינה, [דוח שנתי 63 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011](#), [היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה – פגמים מהותיים בניהול תוכנית לאומית](#), עמ' 57-58.

²⁷ נבקש לציין כי בדוח מבקר מדינה 63 דווח כי בשנת 2008 שיעור הנשירה של תלמידים יוצאי אתיופיה מהמכינות הקדם-אקדמיות היה כ-28.5%, לעומת כ-22.3% בקרב שאר האוכלוסייה. עוד צוין כי בשנים 2002–2008 שיעור הנשירה מהמכינות היה במגמת גידול הן בקרב יוצאי אתיופיה והן בקרב שאר האוכלוסייה. שיעור יוצאי אתיופיה בוגרי המכינות שלא המשיכו בלימודים גבוהים בתוך שלוש שנים מסיום המכינה היה כ-59% בשנת 2008, לעומת כ-41.4% בקרב יתר האוכלוסייה. יצוין כי אין בידינו נתונים עדכניים על שיעורי הנשירה של תלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים במכינות קדם-אקדמיות. מבקר המדינה, [דוח שנתי 63 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011](#), [היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה – פגמים מהותיים בניהול תוכנית לאומית](#), עמ' 57-58.

²⁸ מגי קורן, מנהלת האגף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 25 באוקטובר 2015.

²⁹ משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים, [קריטריונים למתן סיוע ללומדים במכינות הקדם-אקדמיות בשנת הלימודים תשע"ה ואילך](#), עדכון אחרון: 11 במאי 2014.

³⁰ מגי קורן, מנהלת האגף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 25 באוקטובר 2015, 26 באוקטובר 2015.

טבלה מס' 3 – פירוט חלקי מעטפת הסיוע לתלמידים ממוצא אתיופי במכינות קדם-אקדמיות (הסיוע מותאם לכל לומד, ולא יעלה על סכום כולל של 6,100 ש"ח ללומד) ³¹	
סוג הסיוע	סכום הסיוע
סיוע במימון מעונות (המקבל סיוע במימון מעונות לא יקבל סיוע במימון הסעות)	עד 3,500 ש"ח לשנה
הסעות (המקבל סיוע במימון הסעות לא יקבל סיוע במימון מעונות)	עד 2,500 ש"ח לשנה
קורס הכנה לפסיכומטרי	עד 1,500 ש"ח לשנה
אבחון לקויות למידה	עד 900 ש"ח לשנה
שיעורי עזר	עד 2,200 ש"ח לשנה
ספרי לימוד	עד 300 ש"ח לשנה
רכז יוצאי אתיופיה (במכינות שבהן לומדים יותר מ-30 תלמידים ממוצא אתיופי)	עד 600 ש"ח לשנה

דוח מבקר המדינה 63 משנת 2013 עסק בתוכנית החומש של ממשלת ישראל, שהתקבלה בהחלטת ממשלה מס' 3116 בשנת 2008,³² ובדק היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה. בדוח זה ציין המבקר כי "השכלה גבוהה משפרת את הסיכויים לתעסוקה, מצמצמת פערים ותורמת להשתלבות חברתית. בהקשר של יוצאי אתיופיה יש משנה חשיבות לכך שבעלי תארים אקדמיים ישמשו מודל לחיקוי לצעירים".³³ תוכנית החומש נועדה לשפר את קליטת יוצאי אתיופיה בישראל במגוון תחומים רחב, בין היתר במוסדות להשכלה הגבוהה. יש לציין כי מבקר המדינה קבע כי "סטודנטים יוצאי אתיופיה זוכים לטיפול, להעדפות ולתמיכה רבה יותר מכל סטודנט עולה אחר או יליד הארץ בכל המסגרות העל-תיכוניות. לנוכח הכספים הציבוריים הרבים המוקצים לסטודנטים אלה, על מינהל הסטודנטים במשרד העלייה והקליטה לשקול דרכים להרחיב את מחויבות הסטודנט הן לדרישות בתחום ההישגים האקדמיים והן להשלמת הלימודים, כדי להגביר את הסיכויים להצלחת הסטודנטים בתקופת הלימודים עצמה ובעתידם האישי והתעסוקתי".³⁴

3. סטודנטים מאוכלוסיות נוספות

לבקשת הוועדה, מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה למל"ג בבקשה לקבל נתונים על תוכניותיה להנגשת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסיות נוספות. פרסומי המל"ג על הרחבת הנגישות של מערכת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסיות ייחודיות מתארים תוכניות רבות המיועדות לאוכלוסייה הערבית, לחרדים ולפריפריה, וכן תוכניות לקידום ולהבטחת ייצוג נשים במוסדות להשכלה גבוהה.³⁵ במהלך הדיון בוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, נמסר על-ידי נציגי המל"ג כי המל"ג אינה מטפלת בסטודנטים ממוצא אתיופי כדי להימנע

³² החלטת ממשלה מס' 3116 בנושא: [תוכנית חומש לשיפור קליטת בני העדה האתיופית](#), 10 בפברואר 2008.

³³ מבקר המדינה, [דוח שנתי 63 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011](#), היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה – [פגמים מהותיים בניהול תוכנית לאומית](#), עמ' 56.

³⁴ שם, עמ' 64.

³⁵ המועצה להשכלה גבוהה הוועדה לתכנון ולתקצוב, [מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל תשע"ה-2015](#), מרס 2015, עמ' 75–80.

מכפל סמכויות ומכפל תקצוב, היות שאוכלוסייה זו מטופלת בידי המינהל לסטודנטים עולים במשרד העלייה והקליטה.³⁶

3.1. האוכלוסייה הערבית

בשנת 2015 מנתה האוכלוסייה הערבית כ-1.7 מיליון איש, כ-21% מכלל האוכלוסייה בארץ.³⁷ בקבוצת הגיל הרלוונטית להשכלה הגבוהה, כ-26% היו מהאוכלוסייה הערבית. עם זאת, שיעור השתתפותם במערכת להשכלה גבוהה בשנת 2013 היה כ-12% בלבד, וככל שמתקדמים במדרג התארים, שיעור ההשתתפות הולך ויורד (ראו פירוט בטבלה להלן).³⁸

טבלה מס' 4 – נתונים על הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות, במכללות האקדמיות ובמכללות האקדמיות לחינוך (לא כולל האוניברסיטה הפתוחה), לפי תואר (שנים נבחרות) ³⁹				
תשע"ד (2014-2013)	תשע"ג (2013-2012)	תש"ע (2010-2009)	תשס"ה (2005-2004)	
197,818	196,666	184,851	159,933	מספר הסטודנטים לתואר ראשון
13.5%	12.9%	11.9%	8.4%	שיעור הסטודנטים הערבים לתואר ראשון מכלל הסטודנטים
54,738	54,465	47,237	38,855	מספר הסטודנטים לתואר שני
10.1%	9.2%	6.9%	5.2%	שיעור הסטודנטים הערבים לתואר שני מכלל הסטודנטים
10,719	10,655	10,567	9,315	מספר הסטודנטים לתואר שלישי
5.4%	4.9%	4.0%	3.4%	שיעור הסטודנטים הערבים לתואר שלישי מכלל הסטודנטים

בשנת 2012 אישרה הוות"ת תוכנית להרחבת הנגישות להשכלה גבוהה לחברה הערבית. התוכנית נועדה לטפל במכלול החסמים שנמצאו, החל בבתי-הספר התיכוניים וכלה בתארים מתקדמים ובהשתלבות בשוק העבודה. לתוכנית כמה רכיבים מרכזיים: הרכיב הראשון נועד להרחיב את הנגישות בתיכוניים וביישובים הערביים ולסייע בהכוונת תלמידי תיכון ללימודים אקדמיים. התוכנית בקטגוריה זו תוקצבו בשנת תשע"ו בסכום כולל של כ-7.5 מיליון ש"ח, לעומת כ-4 מיליון ש"ח בשנת תשע"ה; הרכיב השני נועד להגדיל את הסיוע ללומדים במכינות קדם-אקדמיות במימון מעונות או הסעות, קורס הכנה לפסיכומטרי, מלגות הצטיינות ועוד. התמיכות ברכיב זה נאמדו ב-14.5 מיליון ש"ח בשנת תשע"ו, לעומת כ-10 מיליון ש"ח בשנת תשע"ה; הרכיב השלישי נועד לסייע לסטודנטים במהלך לימודיהם לתארים השונים באמצעות מלגות, ליווי אישי, הכוונה ועוד. בין התוכניות שמפעילה המל"ג במסגרת זו נכללו בשנת תשע"ו "צעד לפני כולם" (תוכנית המתחילה חודשיים לפני פתיחת שנת הלימודים וכוללת אוריינטציה אקדמית, הקניית מיומנויות למידה, תגבור שפות ועוד), מלגת "אירתקא" (650 מלגות המלוות את הסטודנט במהלך פרק הזמן התקני להשלמת התואר הראשון, בסכום מצטבר של 25,000-30,000 ש"ח) ופיילוט "שער לאקדמיה" (תוכנית הכנה וסיוע לשילוב סטודנטים בדואים באקדמיה). בשנת תשע"ו תוקצבו התוכניות האלה בכ-61

³⁶ דברי יעל סימן טוב כהן, אגף תקצוב, המועצה להשכלה גבוהה, ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, פרוטוקול ישיבה מס' 39, 27 באוקטובר 2015.

³⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת: [אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2015](#), 29 בדצמבר 2014.

³⁸ המועצה להשכלה גבוהה, [פלורליזם ושוויון הזדמנויות בהשכלה גבוהה, דוח הצוות המקצועי של ות"ת](#), מרס 2013.

מיליון ש"ח. נוסף על שלושת הרכיבים האלה, הוות"ת מקדמת גם מחקרים (בעלות כוללת של כמיליון ש"ח) וכנסים מקצועיים (בעלות שנתית של 50,000–100,000 ש"ח) לקידום התוכניות השונות לשילוב סטודנטים ערבים.⁴⁰ במענה של המל"ג לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת נמסר כי בשנת תשע"ו התקציב הצפוי (גם ממקורות חיצוניים) לכלל התוכניות המיועדות לאוכלוסייה הערבית יהיה כ-90 מיליון ש"ח.⁴¹

3.2. האוכלוסייה החרדית⁴²

יש קושי לאמוד את גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל, בין השאר מכיוון שאין הגדרה ברורה, מוסכמת ורשמית של אורח החיים שמי שחי לפיו מוגדר "חרדי". כמו כן, יש לזכור כי ההחלטה לאמץ אורח חיים זה או לעוזבו אינה פעולה רשמית המתועדת במוסדות המדינה. כיום יש כמה שיטות מתודולוגיות לאמוד את גודל האוכלוסייה החרדית, וכל שיטה מניבה אומדן שונה של גודל אוכלוסייה זו – 600,000–800,000 איש. לפיכך, שיעור האוכלוסייה החרדית בכלל האוכלוסייה בישראל בשנת 2012 נאמד ב-8%-11%, ושיעור הגידול השנתי של אוכלוסייה זו הוא 7%, לעומת 1.3% בשאר האוכלוסייה היהודית.⁴³

כדי לקדם את הנגשת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסייה החרדית, הוות"ת אפיינה את המגזר החרדי לפי שלושה עקרונות: ראשית, לאוכלוסייה החרדית מאפיינים ייחודים; שנית, כל ניסיון לשלב באקדמיה חרדים המעוניינים בכך יתבסס על מתן מענה לצורכיהם ולאורח חייהם הייחודיים; שלישית, לאור המגוון האנושי הקיים במגזר החרדי, יש להתאים פתרונות שונים לחלקים השונים בו.⁴⁴ אשר על כן, כיום ישנן שלושה סוגי מסגרות ללימודים אקדמיים לבני המגזר החרדי: שתי מסגרות המכונות "פלטפורמות" (המכללה החרדית בירושלים ומבח"ר – מכללת בני-ברק החרדית) – מוסדות אלו מספקים את התשתית הפיזית (כגון כיתות הלימוד), בעוד מוסדות להשכלה גבוהה אחרים אחרים על הלימודים עצמם ועל מתן תעודת סיום הלימודים; **מסגרות חרדיות** (המכונות **מח"ר**) – מסגרות אקדמיות ייעודיות לאוכלוסייה החרדית, הפועלות באחריות מלאה של המוסדות המוכרים להשכלה גבוהה ובצמוד להם, כלומר הלימודים מתקיימים במבנים הצמודים למבני הקמפוס הראשי, אך מיועדים רק לסטודנטים חרדים. המח"רים הוקמו בפריסה ארצית ומאפשרים מגוון רחב של תחומי לימוד; מסגרות **בתוך הקמפוס** – הסטודנטים החרדים לומדים בקמפוסים עצמם של המוסדות המוכרים להשכלה גבוהה לצד סטודנטים שאינם חרדים.⁴⁵ בטבלה שלהלן נתונים על מספר הסטודנטים החרדים במסגרות שצוינו לעיל בשנת הלימודים תשע"ה:

³⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2015, [לוח 8.56: סטודנטים באוניברסיטאות, במכללות אקדמיות ובמכללות אקדמיות לחינוך לפי תואר, מין, גיל קבוצת אוכלוסייה ומחוז מגורים](#).

⁴⁰ ארן זינר, מרכז בתחום חברה, קהילה ומדיניות, המועצה להשכלה גבוהה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 22 באוקטובר 2015; המועצה להשכלה גבוהה, [התוכנית הרב-שנתית של ות"ת](#), כניסה: 25 באוקטובר 2015.

⁴¹ ארן זינר, מרכז בתחום חברה, קהילה ומדיניות, המועצה להשכלה גבוהה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 27 באוקטובר 2015.

⁴² להרחבה ראו: איתי פידלמן, [תוכניות סיוע ממשלתיות לאנשים מרקע חרדי](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 3 בנובמבר 2014.

⁴³ אוריאנה אלמסי, [יישום חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם \(חוק טל\)](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 25 ביוני 2012.

⁴⁴ המועצה להשכלה גבוהה, [לקט נתונים לקראת פתיחת שנת הלימודים האקדמית תשע"ה \(2014-2015\)](#), 29 בספטמבר 2014.

⁴⁵ ילנה קרול, מרכזת בתחום תכנון ומידע, המועצה להשכלה גבוהה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 22 באוקטובר 2015.

טבלה מס' 5 – מספר הסטודנטים החרדים, לפי סוג מסגרת לימודים ולפי תואר, בשנת הלימודים תשע"ה (2014-2015)⁴⁶

סך הכול	תואר שני	תואר ראשון	מכינה	
5,016	625	4,278	113	בתוך הקמפוס
3,910	17	3,206	687	מח"ר
1,578	329	955	294	"פלטפורמה"
10,504	971	8,439	1,094	סך הכול

מהנתונים עולה כי שיעור הסטודנטים החרדים מכלל הסטודנטים (כולל האוניברסיטה הפתוחה) בשנת הלימודים תשע"ה היה 3.36%.

לצד מסגרות אלו הקימה ות"ת את תוכנית **מלגות והלוואות לסטודנטים חרדים בהשכלה גבוהה**, ובשנת הלימודים תשע"ה השתתפו בתוכנית זו כ-2,000 סטודנטים וסטודנטיות חרדים. על-פי התוכנית, כל סטודנט חרדי הלומד לתואר אקדמי ועומד בקריטריונים סוציו-אקונומיים מסוימים יוכל לקבל הלוואה לשכר לימוד, ועם סיום לימודיו וקבלת הזכאות לתואר תהפוך חלק מההלוואה למלגה. גובה המלגה ייקבע לפי תחום הלימודים – 70% מההלוואה יינתנו כמלגה למי שלמד תחומים יישומיים ונדרשים במשק, ואילו 40% יינתנו למי שלמד תחומים אחרים. בשנת הלימודים תשע"ו תוכנית זו מתקצבת בסכום של 15 מיליון ש"ח לשנה, ומשתתפים בה כ-2,500 סטודנטים חרדים.⁴⁷ כמו כן, יש תוכניות הפועלות בשיתוף פעולה של ות"ת, משרד החינוך ומשרד הכלכלה, שמטרתן לסייע בהשתלבותם של סטודנטים מהמגזר החרדי בתעסוקה, במסלולי הכשרת מורים למערכת החינוך החרדית ובלומדים לתארים מתקדמים במסגרות רגילות.⁴⁸

* * *

לסיכום, המועצה להשכלה גבוהה משקיעה משאבים רבים לקידום הנגישות של ההשכלה הגבוהה לאוכלוסיות שונות, ובהן ערבים, חרדים, תושבי הפריפריה ונשים, אך עיקר הטיפול בסטודנטים ממוצא אתיופי נעשה על-ידי גופים אחרים ולא על-ידי המל"ג. משרד העלייה והקליטה אחראי על סיוע ומתן מלגות לסטודנטים ממוצא אתיופי, ואילו משרד החינוך מוביל את הטיפול בהם במכינות קדם-אקדמיות (יחד עם הקרן והיחידה להכוונת חיילים משוחררים ובשיתוף עם המל"ג).

כתיבה: צח בן-יהודה

אישור: שרון סופר, ראש צוות בכירה

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

⁴⁶ ילנה קרול, מרכזת בתחום תכנון ומידע, המועצה להשכלה גבוהה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 22 באוקטובר 2015.

⁴⁷ רביד עומסי, מנהל פרויקט המח"רים, המועצה להשכלה גבוהה, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, שיחת טלפון, 26 באוקטובר 2015.

⁴⁸ המועצה להשכלה גבוהה הוועדה לתכנון ולתקצוב, [מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל תשע"ה-2015](#), מרס 2015, עמ' 77-78.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע